

TEKST DAG O. HESSEN

Naturens mening

Hvor mye har spørsmålet om
hva naturen betyr for oss å si for
hvordan vi behandler den?

Om bidragsyteren		
<p>DAG O. HESSEN er professor i biologi ved Universitetet i Oslo. Siste bøker: <i>Vi. Samarbeid fra celle til samfunn</i> (2017) og <i>Sannhet til salgs. Et forsvar for den frie forskningen</i> (2018).</p>		
<p>MENINGEN MED LIVET</p> 	<p>Det finnes ingen gitt mening <i>med</i> livet, men det er både mulig – og nødvendig – å skape mening <i>i</i> livet. Denne meningen er knyttet til relasjoner. Å gjøre noe bare for seg selv gir kanskje glede, men er ikke nok. Kanskje er utilitarismen det beste svaret: Å bidra til størst mulig lykke for flest mulig andre.</p>	

FOTO UID

Kan vi argumentere for naturbevaring ut fra at naturen har – eller gir – mening? Er dette i så fall det aller dypeste lag av antroposentrisk naturvernargumentasjon vi kan finne? For naturen i seg selv gir ikke mening. Den er, som den franske biologien Jacques Monod brutalt beskriver i *Chance and Necessity* (1971): «Mennesket må erkjenne at det er totalt fremmedgjort og utlevert. Det vet nå at det har sin plass som en fremmed i utkanten av universet. Universet er døvt for dets musikk og likegyldig overfor dets håp, følelser og forbrytelser.»¹ Det finnes ikke mye håp å hente i dette, men om universet er kaldt og dødt, så er naturen full av varme og liv. Vi har en annen forutsetning for å føle fellesskap med natur – vi er jo selv natur. Riktignok er naturen også likegyldig overfor våre håp og følelser, men det hindrer oss ikke i å ha glede av livet i naturen, kjenne takknemlighet over å være til i den – og på gode dager også streife av mening.

For 1700-tallets store naturforsker, Carl von Linné, var koblingen mellom mening og natur åpenbar. I god teologisk tradisjon anså han ikke bare at meningen med alle andre arter var å understøtte menneskelig eksistens, riktignok på finurlig og av og til uforståelig vis. Alt var skapt for oss, til vår nytte og vårt behag. Naturens skjønnhet ropte dessuten på en tolker, og den rollen hadde skaperen tildelt mennesket. Vår oppgave var å få oversikt over det kaotiske mangfoldet av arter, navngi dem, og rett og slett forstå den orden og mening som var guddommelig nedfelt i naturen. Linné anså, kanskje med rette, at ingen var bedre skikket til dette enn ham – og det ga ham en mening i livet.

Men meningen Linné fant ved en skapt og villet natur, forsvant med Darwin. For troende var det selvsagt fortsatt mulig å finne guddommelig mening, men med evolusjonslærens naturlige utvalg – «tilfeldighet og nødvendighet» – var det ikke lenger åpenbart at naturen selv kunne by på noen dypere mening.

Tross all vår velvilje rettet mot naturen, og den grunnleggende betydningen den har for vår livskvalitet, trekker den allikevel ofte det korteste strået når hverdagen melder seg med sine behov.

MENINGSBEHOVET – EN EVOLUSJONÆR MISTILPASNING?

Jakten på mening er ikke bare dypt menneskelig, den er også *unik* menneskelig. Den er det Peter Wessel Zapffe oppfattet som en evolusjonær mistilpasning ved mennesket. Vi forlanger en mening som ikke finnes, oppsummert i den ikoniske tegningen av fisken som kryper på land, og via amfibium, reptil og ape ender opp som menneske. Fram til oss er det bare tre drivkrefter som gjelder, det biologiske imperativet «spis, overlev, reproduser». Men mennesket spør: «Hva er meningen med det hele?»

Naturen er selvfølgelig full av mening i betydningen *hensikt*. I prinsippet dreier det meste i evolusjonen seg om problemløsning, og alt vi kan se omkring oss av vakre og bisarre livsformer er et resultat av den samme hensiktsmessigheten. På den måten har alle *hvorfor* i naturen et tilsvarende *derfor*. Om vi derimot spør om naturens hensikt i betydningen *mening*, blir vi svar skyldige. Vi kan ikke si at naturen *har* mening. Poenget må derfor være å søke etter mening *i* naturen, ikke *med* naturen, slik det tross alt er enklere å søke mening *i* livet enn *med* livet.

Mening er ikke en biologisk rasjonell primærfølelse, og meningskravet er utpreget kulturelt betinget, selv om trolig alle kulturer har holdt seg med meningsdannende myter knyttet til dødsbevissthet og livets uforståelige hendelser. Personlig *tenkte* jeg både etter mitt første barn, min første artikkel og min første bok at jeg gjennom dette hadde bidratt med i alle fall *noe* substansielt som skal vare ut over min tid. Det ga en form for mening. I min jobb som forsker kan jeg også *tenke* at jeg bidrar med kunnskap og opplysning som

generelt bidrar til økt innsikt, og særlig kan være et bidrag til summen av bestrebelse på å «redde verden» (klimaet). Jeg er selvsagt klar over at om hundre år er allting glemt, men her og nå kan jeg forestille meg at dette gir mening, som kan spre seg videre som ringer i vannet.

Min opplevelse av mening i naturen kan ikke beskrives eller begrunnes på samme måte. Den er *følt*, ikke tenkt. Når jeg sitter ved sjøen, i skogen eller på fjellet, spesielt i sol og pent vær, kjenner jeg ofte en intens kjærlighet til disse omgivelsene, men kjærligheten er ikke gjensidig. Naturen i det store og hele er ignorant overfor mitt nærvær, og mangfoldet for øvrig har ingen grunn til å ønske meg velkommen. Allikevel kan jeg kjenne på en dyp tilhørighet. Det handler om å gå *inn* i naturen, like mye som å gå *ut* i den. Når stjernehimmelen hvelver seg høyt over meg, gir det meg en følelse av å være forgjengelig og betydningsløs, men på samme tid ta del i noe uendelig stort og evig, noe udefinerbart meningsfullt. Og denne tilhørigheten er verken metafysisk eller panteistisk i den forstand at jeg tillegger naturen noe guddommelig. Jeg «tror» ikke på naturen. Jeg bare føler den, og jeg erkjenner at slik følt mening like gjerne kan kalles livsglede. Natur kan bøte på meningsfravær i livet ellers. Livet kan aldri bli helt tomt når du har naturen. «Når verden går meg imot ...», slik Peder Chr. Asbjørnsen innleder «Kvernsagn»² – da vet jeg at naturen er der, som den var for ham.

Hva gir i siste instans livet verdi? For de fleste av oss er det flere opplevelser som kan by på følelsen av at nå, akkurat nå, er livet virkelig godt. I flyktige øyeblikk kan intense og sanselige gleder gi blaff av mening.

Naturkjærlighet gir en type opplevelse, innlevelse og følelse av velvære som kanskje bare et parforhold gir på sitt beste – selv om gjengjeldelsen altså er totalt passiv. For meg blir livet aldri bedre enn om våren, den første virkelige varme dagen i overgangen mellom april og mai når alt syder av liv, når jeg ikke er gjest i naturen, men glir inn i den med alle sanser og blir del av det hele. Når det *lukter* vår – den tidlige lukten av våt jord og tørt gress etter snøsmeltingen, den mer søtlige lukten av spirende liv i mai, den milde, men samtidig melankolske, søtlige lukten av falt høstløv, lukten av myr!

Dette gir kanskje ikke mening under evighetens synsvinkel, kanskje ikke mening i det hele tatt, men for meg gir det likevel en inderlig følelse av *noe meningsfullt*.

NATURFOLKET

Den norske identiteten vokste fram i skisporet etter Nansen, kanskje i mangel av andre åpenbare samlingspunkter. Vi rangerer naturen høyt, og med jevne mellomrom tallfestes dette gjennom Natur- og miljøbarometeret. Ni av ti nordmenn er interessert i friluftsliv og aktiviteter i naturen. Åtte av ti er ute i naturen minst en gang i uka om sommeren, og to av tre ønsker de kunne vært mer ute, ifølge Natur- og miljøbarometeret.³ De fire viktigste begrunnelsene for naturbruk er turgåing, frisk luft, naturen generelt (hva nå det måtte innebære) samt ro og stillhet. Frihet, opplevelse av noe uberørt og avkobling er også viktige begrunnelser. Ingen snakker om mening, og det kan være fordi det er et litt for stort ord, det kan også være fordi det ikke figurerer over svaralternativene. Ønsket om å bevare naturen stikker imidlertid dypt, og den samme studien viser at et overveldende flertall ønsker mer vern av natur og mer markert motstand mot for eksempel motorisert ferdsel i naturen (når det gjelder ulv, er vi delt på midten). Mange føler dyp sorg ved tap av arter og natur, særlig kjent natur.

På samme måte som det er meningsfullt å kurere smerte og lidelse, arbeide for fred eller undervise, slik vil også bestrebelser for

å bevare arter og natur av de fleste oppfattes som meningsfullt. Meningen er ikke bare relatert til naturens økosystemtjenester – «tjenestene» naturen gjør for oss i form av alt fra naturopplevelse, vannrensing, CO₂-opptak til pollinering, tømmer og fisk. For de fleste som vier sitt liv og virke til naturbevaring, er trolig disse antroposentriske argumentene underordnet ønsket om å bevare natur for naturens egen skyld – altså den biosentriske motivasjonen. At det skal gi mening å bevare økosystemer, arter og deres potensial for videre utvikling er imidlertid uløselig knyttet til spørsmålet om natur i seg selv er meningsbærende, og ikke minst om *naturopplevelse* er det.

Har natur egenverdi, slik dypøkologien satte som premiss? Et premiss som har funnet gjenklang hos folk flest, og i internasjonalt lovverk. Jeg spurte en gang Arne Næss om det virkelig var mulig å begrunne naturens egenverdi løsrevet fra en menneskelig vurdering, og han endte med å konkludere at fra denne synsvinkelen var også dypøkologien antroposentrisk. Og dersom mening er unikt menneskelig, er ikke da alt i fravær av en menneskelig vurdering meningsløst? Kanskje, men det er ikke poenget. Siden mening oppstår i våre hoder, gjennom våre opplevelser, så er det rent antroposentrisk irrelevant om naturen objektivt og rasjonelt kan gi mening, eller om den «bare» subjektivt gir en følelse av mening, eller for den saks skyld lykke, glede og velvære. Og dersom vi sier at mening i naturen egentlig er livsglede, så er det en egenskap vi deler med de fleste høyerestående organismer. Sier vi at den er knyttet til livsgnist, så omfatter den alt liv. Og dersom livsgnist har egenverdi, vel så har alt liv egenverdi.

MISHANDLET KJÆRLIGHET

Det paradoksale i dette er at tross all vår velvilje rettet mot naturen, og den

grunnleggende betydningen den har for vår livskvalitet, så trekker den allikevel ofte det korteste strået når hverdagen melder seg med sine behov. Naturen blir salderingsposten når nye veitraseer og annen infrastruktur skal bygges. Premisset ser ut til å være at natur er kjekt å ha, men noe som må vike for veien – som alltid får forkjørsrett. I disse dager planlegges en vei gjennom Lågendeltaet nord for Lillehammer, en av min barndoms arenaer for naturglede. Dette er en av disse biologiske oasene som deltaer gjerne er (de få som fortsatt er intakte), og det er også vernet som *reservat*. Men så melder samfunnet seg med sine krav, veien skal fram.

Tilstanden for klodens natur er ikke bra. Vi vet at regnskogenes areal krymper, villmarka fragmenteres, og arter forsvinner. I 2016 kom WWFs rapport *Living Planet*, som viste at det har skjedd en gjennomsnittlig nedgang på 50 prosent (!) av verdens dyrebestander på bare 40 år.⁴ Den alarmerende utviklingen gjelder ikke bare pattedyr, fugler, fisker, reptiler og amfibier, men også bier og mange andre insekter; naturen er generelt på retur.

Vi bekymrer oss med god grunn over denne nedgangen i verdens dyrebestander, som altså ikke må forveksles med artsutryddelse, noe som er vanskeligere å tallfeste, men som også skjer i et urovekkende omfang. Vi bekymrer oss også med rette over nedhugging av regnskog, ødeleggelse av korallrev, overfiske og krypskyting. Men nedgang i bestander og tap av arter er ikke bare noe som gjelder «der ute», og det er i dette perspektivet vi bør se for eksempel diskusjonene om Lågendeltaet, norsk rovdyrbestand og norsk oljeutvinning.

Det er også i dette lyset vi bør se flyreisene våre, bilkjøringen, kjøttkonsumet og alt det andre som gjør at vi nordmenn etterlater et så stort økologisk fotavtrykk – det vi ofte ser på som livskvalitet. Likevel når den hedonistiske selvrealiseringen sjelden helt opp når det «gode liv» og det som virkelig gir mening, blir forsøkt definert (snarere er det familie, helse og natur som typisk topper listen).⁵ Primatforskeren Frans de Waal kalte mennesket den schizofrene

ape, og det er en åpenbar kognitiv dissonans mellom den betydning natur har for oss og vår behandling av den. Dette kan skyldes en tidsforskyvning. Veier og flyreiser representerer øyeblikkets krav og ønsker, og når dette skal diskonteres mot kanskje litt diffuse naturkostnader i framtiden – vel, så velges øyeblikket.

NATUR, MENING OG TID

I siste instans angår forringet natur og klimændringer vår egen framtid, og meningsbegrepet er uløselig knyttet til tid. Vi har tapt det meste av verdens villmark i løpet av 100 år. 100 år er mye, men også lite. For dem som er opptatt av skog, er ikke et århundre så mye, for oss som jobber med evolusjon, er det nesten ingenting, for en geolog enda mindre. 100 år er lite på samme måte som 1000 år er lite. For meg en mening uløselig knyttet til tid, forventning om en god planet med menneskelig tilstedeværelse ikke bare i 100 år eller 1000 år, men så langt fram som vi kan forestille oss. Om jeg visste at menneskehetens historie ville være over om 100 år, ville jeg heller ikke maktet å finne mening i livet, ja selv

Meningen Linné fant ved en skapt og villet natur, forsvant med Darwin.

ikke i naturen.

Jakten på mening *med* livet må ha fulgt oss så lenge vi har vært *Homo sapiens*, og kombinert med dødsbevissthet har den gitt næring til guder og tro. Men hadde våre forfedre en følelse av mening i naturen? Kanskje, men i så fall på den måten at vær og vind, fjord og fjell, skog og dyr var styrt eller representert ved et assortert utvalg av makter, guder og onde krefter med ukjente motiver. Naturen føltes nok også storslått, kanskje også gavmild etter en god jakt, men var først og fremst en arena for overlevelse. Søken etter mening,

ikke minst i naturen, er et moderne overskuddsfenomen. I sitt daglige slit på det brattlendte vestlandsbruket fant nok farfaren min en slags livsmening som gikk ut på å sikre barna utdanning, slik at de slapp et liv like fylt av slit som hans eget. Og han lyktes. Barna hans tok høyere utdanning, og faren min fant mening gjennom arbeid og familie, men neppe natur – selv om han var glad i utelivet. En gang gikk jeg sammen med ham langs hesjene, ned bakkene til sjøen på Sunnmøre, og kommenterte hvor deilig det duftet av nyslått høy. Faren min, som var oppvokst her, bemerket tørt at for ham frambrakte lukten bare kvalme, han assosierte den med endeløst slit.

Universet gir ikke mening, og naturen kan heller ikke gi objektiv mening. Men vi kan gi mening til naturen, og om vi velger å si at behaget i naturen gir mening i livet, så kan ingen benekte det. Det er en personlig definisjon. Zapffe selv fylte sitt liv med natur gjennom fjellet og klatring, samtidig som han insisterte på meningsløsheten: «Men hensigten, spør folket, meningen, maalet? Der er ingen hensigt, der er intet maal. Tindesporten er meningsløs som selve livet, – derfor kan dens trolddom aldrig dø.»⁶ Kanskje er det riktig, men naturen er ikke bare en arena for øyeblikkets trøst, «for at holde livspresset ut» (Zapffe igjen), men rett og slett en arena for selve livsutfoldelsen og livsgnisten. Kanskje er den eneste opplevelsesmeningen med livet nytelsen, og da er naturen ikke bare en god arena for utfoldelse, naturhedonismen er i motsetning til den materielt orienterte hedonismen også et motiv for å bevare naturen.

Det ligger dypt i oss å maksimere materielle goder, det har vært rasjonelt i hele vår forhistorie, da vi var få mennesker i en endeløs natur. Nå er vi i ferd med å bli endeløst mange mennesker i stadig mindre natur, og den materielle trangten fremstår ikke lenger som rasjonell. Samtidig bidrar selve «systemet» til å låse oss fast i vår utvikling. Det finnes to botemidler. Det ene er å innse at natur faktisk gir livsinnhold, og rokere om på prioriteringene våre slik at for eksempel veien ikke får forkjøringsrett. Det andre, og det er kanskje forutsetningen for det første, er å la naturen få en større plass i livet. Som Arne Johan Vetlesen skriver i *The Denial of Nature*: Vi har blitt fremmede overfor naturen ved at vi ser oss som over den og utenfor den.⁷ Vi har oppfylt vår gamle drøm om å beseire naturen, uten å innse at vi dermed har beseiret oss selv. ■

- 1 Fra den norske oversettelsen *Tilfeldigheten og nødvendigheten* (Gyldendal, 1972).
- 2 *Se Norske Huldre-Eventyr og Folkesagn* (1845–1866).
- 3 TNS, Natur- og miljøbarometeret 2017: www.njff.no/PublishingImages/Sider/Natur-%20og%20miljubarometeret%20Rapport%202017_Endelig.pdf.
- 4 WWF Living Planet Report 2016: http://wwf.panda.org/about_our_earth/all_publications/lpr_2016/.
- 5 Hellevik, O. 2008. *Jakten på den norske lykken. Norsk monitor 1985–2007* (Universitetsforlaget, 2008).
- 6 Zapffe, P.W.: *Hvad er Tindesport* (1933).
- 7 Vetlesen, A.J.: *The Denial of Nature* (Routledge, 2015).